

УДК 528.91

ДНВП “КАРТОГРАФІЯ”: 65 РОКІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Р. Сосса

Державне науково-виробниче підприємство “Картографія”

Ключові слова: геодезичне підприємство, розвиток геодезичних робіт.

Розвиток тематичного картографування в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. нероздільно пов’язаний з діяльністю Державного науково-виробничого підприємства “Картографія”, яке 65 років працює на ниві національної картографії, забезпечуючи державні та суспільні потреби в картографічній інформації. Історія становлення підприємства, його внесок у розвиток картографування України, забезпечення держави та широких верств населення різноманітною картографічною продукцією докладно висвітлено у численних публікаціях і дослідженнях. Серед найважливіших виділимо брошури, що видані до 50-річного та 60-річного ювілеїв ДНВП “Картографія” [2, 5], бібліографічні покажчики видань підприємства [3, 4], а також спеціальний номер науково-технічного журналу “Вісник геодезії та картографії”, де висвітлюється діяльність підприємства [1]. Сьогоднішнє свято флагмана української картографії, його динамічний розвиток в останні 5 років зумовили появу і цієї оглядової статті.

На всіх етапах свого розвитку підприємство вносило значущий внесок у розвиток української картографії. Передусім це створення і видання картографічних творів на територію України, підготовка висококваліфікованих фахівців картографічних спеціальностей для потреб економіки, освіти та науки тощо.

Загалом в історії розвитку підприємства можна виділити три етапи:

– **1944–1976 рр.** – підприємство функціонувало як картографічна фабрика, основним напрямом діяльності було тиражування картографічної продукції;

– **1977–1994 рр.** – картографічну фабрику реорганізовано в картографічне підприємство, що відтепер тільки укладає та готує до видання карти й атласи, які тиражуються на інших картографічних фабриках. Основна частка картографічних робіт визначається планом діяльності Головного управління геодезії та картографії при Кабінеті Міністрів СРСР (з 1992 р. – Укргеодезкартографії);

– **1995 р. – донині** – підприємство адаптувало свою діяльність до умов ринкової економіки, самостійно планує картографічні роботи, займається збутом готової картографічної продукції, частка державного замовлення на виконання картографічних робіт у загальних обсягах виробництва підприємства зменшується до 2–3 %.

Перший етап. Після звільнення на початку 1944 р. значної частини території України від німецько-фашистських загарбників постало питання картографічного забезпечення потреб економіки, освіти, культури, широких верств населення, оскільки Харківську картографічну фабрику, що готувала картографічну продукцію на територію Української РСР у довоєнні роки, під час війни було повністю знищено. Наказом Ради Народних Комісарів СРСР № 4788 від 3 березня 1944 р. було створено Київську картографічну фабрику – попередницю нинішнього ДНВП “Картографія”. Датою заснування підприємства вважається 19 квітня 1944 р., коли був підписаний наказ № 1, згідно з яким перший директор Т.М. Козулін приступив до виконання своїх обов’язків. Фабрика була розташована у Києві на вул. Костянтинівській, 22/17 (Ярославська, 17/22).

Основу колективу підприємства становила група спеціалістів видавничого профілю (близько 30 осіб – друкарів, граверів, ретушерів, фотограф тощо), які були скеровані до Києва після розформування картографічної фабрики в м. Чкалові (нині Оренбург, Росія). Влітку 1944 р. кадровий склад фабрики поповнили випускники Московського інституту інженерів геодезії, аерофотозйомки і картографії (МІІГАіК). Доречно зазначити, що у перші роки становлення картографічної фабрики її інженерно-технічний склад комплектувався практично винятково випускниками МІІГАіКу. І лише наприкінці 1950-х років на фабрику почали приходити випускники Київського топографічного технікуму, а з початку 1970-х років – випускники кафедри геодезії та картографії географічного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

У 1962 р., у часи тотального засекречення топографо-геодезичної та картографічної діяльності в СРСР Київську картографічну фабрику було перейменовано на Фабрику № 1 ГУГК СРСР. Упродовж 1945–1977 рр. основним видом діяльності фабрики було друкування накладів картографічної продукції, яку готували до видання незначною мірою власний картоукладальний підрозділ і, здебільшого, інші картографічні підприємства. За той час офсетним цехом фабрики було віддруковано 13,0 млн. примірників довідкових карт, 6,2 млн. примірників навчальних карт, 500 тис. туристичних схем, 344 тис. примірників топографічних карт тощо.

Хоча цех № 1 (картоукладальний) був порівняно нечисленним у структурі фабрики, проте ним укладено, оформлено та підготовлено до видання значну кількість карт і атласів. Це карти топографічні, політико-адміністративні й адміністративні, оглядові та маршрутні туристичні, навчальні фізичні, схематичні плани міст на територію України, Молдавії та окремих суб'єктів Російської Федерації (Белгородська, Воронезька, Липецька, Орловська, Пензенська та Ульяновська області). На фабриці було укладено велику кількість номенклатурних аркушів топографічних карт масштабів 1:100 000 – 1:1 000 000. Пізніше традиційними стали видання політико-адміністративних карт Української РСР і Молдавської РСР, обласних адміністративних карт. З 1960-х років значного розвитку набуло створення навчальних обласних фізичних карт з краєзнавчим навантаженням. З початку 1960-х років були істотно збільшені обсяги договірних робіт з підготовки до видання тематичних карт, особливо геологічних. Цьому певною мірою сприяло перепідпорядкування Головного управління геодезії і картографії у 1960–1967 рр. Міністерству геології СРСР.

Наприкінці 1950-х років розпочато створення 259 кольорових карт-вклейок до першого видання 17-томної “Української Радянської Енциклопедії”, чим було започатковано характерний для фабрики надалі напрям картографування – укладання карт для енциклопедичних видань.

Першим атласом, підготованим до видання на підприємстві, став “Атлас сільського господарства Української РСР” (1958). Київська картографічна фабрика ініціювала та організувала роботу зі створення й видання комплексного “Атласа Украинской ССР и Молдавской ССР”

(1962), що став значним внеском у розвиток вітчизняного атласного картографування. Пізніше на фабриці було укладено та підготовлено до видання шкільний краєзнавчий “Атлас Воронежской области” (1968), що започаткував цілу серію атласів цього типу (рис. 1).

З початку 1970-х років фабрика розпочала випуск туристичних карт і схематичних планів міст, кількість видань яких щороку збільшувалась. Фабрика № 1 першою серед картографічних підприємств ГУГК СРСР приступила до виготовлення рельєфних карт з використанням термопластики. У 1969 р. було виготовлено рельєфну фізичну карту “Закарпатская область” масштабу 1:600 000.

Другий етап. Із середини 1970-х років відбулись значні зміни в структурі та профілі діяльності підприємства. У зв'язку з будівництвом у Вінниці найбільшої в СРСР Фабрики № 10 ГУГК СРСР (нині це Державне підприємство “Державна картографічна фабрика”), що зумовило потребу в істотному збільшенні обсягів підготованих до друку карт і атласів, а також у зв'язку з тим, що виробничі корпуси фабрики потрапили у зону відчуження при будівництві Куренівсько-Червоноармійської лінії метрополітену, 26 грудня 1975 р. наказом № 310 ГУГК СРСР Фабрику № 1 було реорганізовано у Науково-редакційне картоукладальне підприємство (НРКП) ГУГК СРСР (з 1989 р. – Київське НРКП ПКО “Картографія”).

З 1977 р. підприємство спеціалізується винятково на редакційно-картоукладальних роботах, оформленні карт і підготовці їх до видання. Згідно з рішенням ГУГК СРСР НРКП відповідало за картографічне забезпечення території України, Молдавії та частини території Російської Федерації (Краснодарський край, Татарська і Башкирська АРСР, Волгоградська, Воронезька, Куйбишевська, Липецька, Орловська, Пензенська, Саратовська, Тамбовська та Ульяновська області)

Перепрофілювання підприємства, завдання щодо збільшення обсягів картоукладальних робіт потребували відповідного кадрового забезпечення. З другої половини 1970-х років НРКП поповнюється випускниками Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та Київського топографічного технікуму (до 15 молодих фахівців щорічно). Також при підприємстві були організовані курси з

підготовки креслярів-картографів. З 1977 р. чисельність редакційного складу (старші редактори та редактори) була збільшена від 9 осіб до 30 у середині 1980-х років. Загальна чисельність працівників у той час досягла понад 200 осіб.

Нарощування картоукладальних потужностей підприємства дало змогу значно збільшити кількість укладених і підготованих до видання карт і атласів. Загальна кількість картографічних видань у цьому десятилітті порівняно з попереднім зросла від 215 до 780, а в 1980-х роках – до 963 [4]. Збільшилась кількість таких традиційних видань, як політико-адміністративні та адміністративні карти, навчальні фізичні карти областей з краєзнавчим навантаженням, туристичні карти, плани міст, карти до енциклопедичних видань тощо. Разом з тим, підприємство готує багато картографічних видань науково-довідкового та довідкового типу, започатковує нові види картографічної продукції.

Важливим тематичним напрямом картографічних робіт НРКП у 1980-х роках стало укладання загальногеографічних карт (стінних і складаних), створення загальногеографічних атласів (“Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР” (1983); “Атлас Прибалтики. Эстонская ССР, Латвийская ССР, Литовская ССР и Калининградская область РСФСР” (1984)).

Значно зросла кількість видань туристичних оглядових і маршрутних карт, які в тематиці картоукладальних робіт підприємства зайняли друге місце після політико-адміністративних. Розроблені НРКП туристичні атласи започаткували новий напрям атласного картографування в СРСР. У другій половині 1980-х років побачили світ оригінальні атласи “Крым. Атлас туриста” (1985), “Украинские Карпаты. Атлас туриста” (1987), “Киев. Атлас туриста” (1989) тощо (рис. 2).

Великі обсяги картографічних робіт виконані з підготовки до видання шкільних краєзнавчих атласів, що стало характерною рисою цього етапу діяльності підприємства. За порівняно короткий період часу побачили світ шкільні краєзнавчі атласи Київської (1980, 1985), Тамбовської (1981), Донецької (1982), Пензенської (1982), Ровенської (1985), Львівської (1989), Івано-Франківської (1990), Закарпатської (1991) та Чернігівської (1991) областей. Атласи областей

України готували до видання російською та українською мовами. У 1990 р. видано розроблений підприємством “Атлас юного туриста-краєведа Киевской области”.

У цей період підприємство готує до друку низку багатоаркушевих карт геологічних, ґрунтів, природних ресурсів на територію СРСР і зарубіжних країн, розроблених всесоюзними науково-дослідними інститутами. У 1984 р. та 1988 р. послідовно виходять перший і другий томи академічного “Атласу української мови”, розробленого Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні та Інститутом суспільних наук АН УРСР. Третій том у зв'язку з відсутністю коштів видано лише у 2001 р. НРКП залучається до оформлення та підготовки до видання карт, які готували інші картографічні підприємства галузі (серії карт “Аномального магнітного поля” і “Севморгео”, “Атлас Казахской ССР”, “Атлас Узбекской ССР” тощо). У середині 1980-х років на замовлення Інституту географії АН СРСР за Міжнародною гідрологічною програмою ЮНЕСКО НРКП розпочало роботи над фундаментальним великоформатним науково-довідковим “Атласом снежно-ледовых ресурсов мира”, найзначнішою роботою, яка велась до того часу на підприємстві (рис. 3).

У 1988 р. в Київському науково-редакційному картоукладальному підприємстві ВКО “Картографія” було розпочато редакційні та картоукладальні роботи зі створення нової серії адміністративних карт областей України. Послаблення режимних вимог до картографічної інформації з другої половини 1980-х років, яке відбувалося тоді у контексті лібералізації політичної та економічної діяльності в СРСР, давало правові підстави для удосконалення відображення географічних елементів змісту карт. Видана у 1989 р. політико-адміністративна карта Київської області укладена на точній топографічній основі та в нових умовних знаках. Одночасно на досконаліших географічних основах укладалися туристичні карти.

З 1 листопада 1991 р. НРКП стає структурним підрозділом Головного управління геодезії, картографії та кадастру України і починає працювати в умовах незалежної України. Це вносить відповідні корективи в тематику картоукладальних робіт (видання карт українською мовою, створення навчальних посібни-

ків для національної школи тощо). Проте організація діяльності підприємства практично не змінилася – воно готує карти і атласи лише до видання, значна частка робіт виконується за державним замовленням. В умовах економічних негараздів першої половини 1990-х років, переходу економіки на ринкові механізми управління остаточно руйнується усталений до цього порядок розповсюдження картографічної продукції. Разом з різким скороченням договірних робіт це ставить підприємство у дуже скрутне становище, доводиться звільняти кваліфікованих працівників, зменшуються обсяги виробництва.

Третій етап. У середині 1990-х років перед НВП “Картографія” постають два головні завдання: пристосувати свою діяльність до ринкових умов господарювання і перейти на комп’ютерні технології створення карт.

Перше завдання підприємство вирішує, взявши на себе функції реалізації кінцевої власної картографічної продукції, а не діапозитивів підготованих до друку карт. Організаційно освоюється процес постановки на тиражування створених карт і атласів, а також забезпечення їх реалізації, що заклало підвалини майбутньої економічної самостійності. Підприємство займається питаннями маркетингу, починає самостійно визначати тематику картографічних робіт і накладів карт і атласів. Створюється відповідна виробнича інфраструктура – у 1995 р. організовано відділ реалізації та маркетингу, який згодом було розділено на відділ збуту і відділ маркетингу та реклами.

Значно складнішим виявилось завдання освоєння та впровадження нових технологій укладання та підготовки карт до видання. Тут, крім невизначеності у виборі комп’ютерної техніки та програмного забезпечення, істотною була економічна складова. Період 1995–1997 рр. був часом пошуків виходу зі складної економічної ситуації. Налагодження випуску та продажу навчальних атласів з географії стає економічною основою розвитку підприємства. Активно впроваджувати комп’ютерні технології підготовки карт до видання підприємство почало в 1997 р. І вже з початку 1998 р. підприємство повністю перейшло на комп’ютерні технології створення картографічних творів.

Освоєння комп’ютерних технологій створення карт зумовило здійснення технологічної реконструкції виробництва. Кількість праців-

ників видавничого відділу значно скорочується, ліквідуються дільниці шліфування пластин, а згодом і прободрукарська. Реорганізовано бригаду оформлювачів у картографічному відділі. Лише у 1998 р. у зв’язку з переходом на нові технології вивільнено 19 працівників, а всього за період 1994–1998 рр. – 30. Проте загальна чисельність працівників у 1994–2001 рр. залишалась практично незмінною (145–155 осіб) за рахунок організації інфраструктури з продажу власної продукції та збільшення чисельності картографічного відділу.

Організаційні зміни дали змогу підприємству при різкому зменшенні бюджетного фінансування на виконання картографічних робіт налагодити випуск високоякісної картографічної продукції для забезпечення державних і суспільних потреб. В умовах створення у сфері картовидання конкурентного середовища ДНВП “Картографія” зуміло зберегти провідні позиції у більшості напрямів тематичного картографування і вагомо підняти рівень національного картографування.

Створення карт і атласів за комп’ютерними технологіями дало змогу значно підвищити якість видань і збільшити їх асортимент. Якщо 1997 р. було видано 46 назв картографічної продукції загальним накладом 1,9 млн. прим., у 2000 р. – 108 назв загальним накладом 2,9 млн. прим., то починаючи з 2006 р. підприємство щорічно випускає понад 200 назв карт і атласів загальним накладом понад 4,3 млн. прим. Пріоритетного розвитку набуває видання на засадах самоокупності картографічних творів для широких верств населення.

Наймасовішою продукцією підприємства залишаються навчальні атласи і карти. З метою максимального узгодження змісту атласів і контурних карт з чинними навчальними програмами з географії, починаючи з 1999 р., було розроблено нові атласи з географії для кожного атласу. Для картографічного забезпечення викладання всесвітньої історії видано атласи для 6–11 класів разом з комплектами контурних карт. Навчальні атласи щороку оновлюються (рис. 4). Згідно із шкільними програмами розроблено та видано понад 60 назв навчальних стінних карт: фізичні та тематичні карти частин світу, материків і України, карти з всесвітньої історії та історії України, карти для вивчення іноземних мов і астрономії.

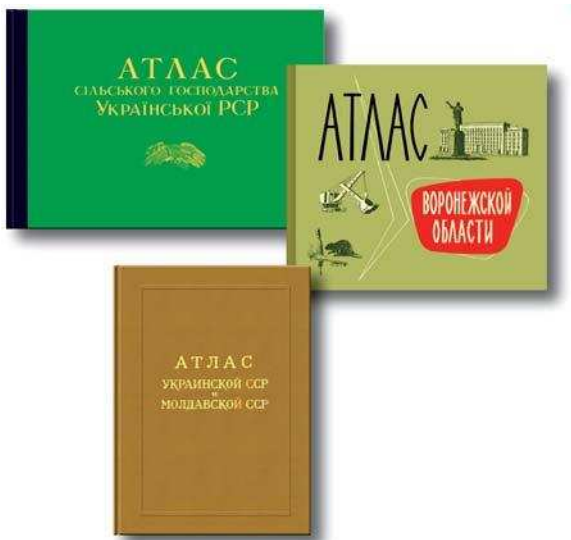

Рис. 1

Рис. 2

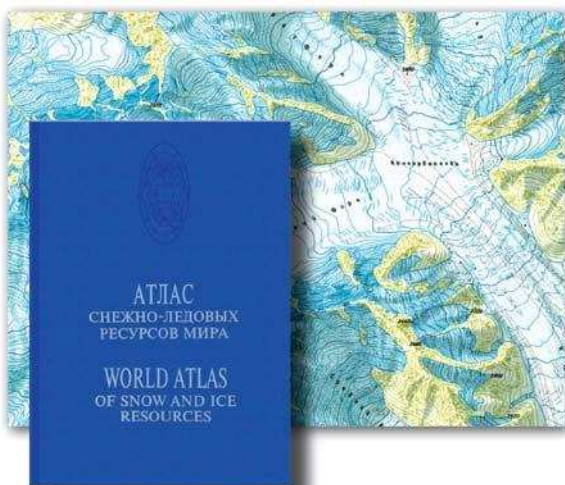

Рис. 3

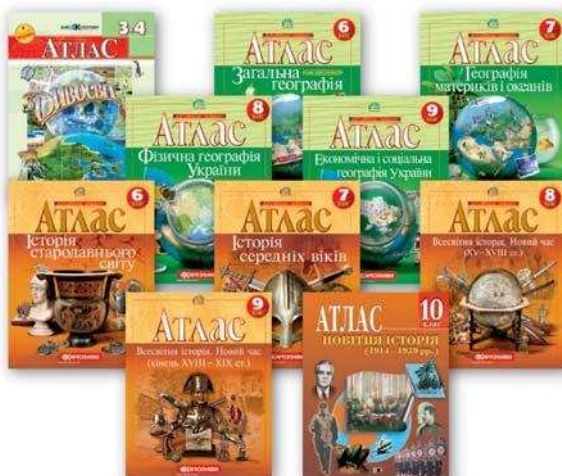

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Звичними нині стали картографічні видання масового попиту: карти і атласи автомобільних шляхів, плани і атласи міст, туристичні карти і атласи, стінні довідкові карти офісного типу (світу, України, адміністративних областей, великих міст) тощо.

Твори автомобільної тематики особливо динамічно розвиваються з межі століть. Створено низку карт і атласів автомобільних шляхів Європи, України та її частин, областей та Криму різних масштабів і форматів. Упродовж 2002–2005 рр. всі регіони України були забезпечені найдокладнішими обласними картами автомобільних шляхів масштабу 1:250 000. 2008 р. побачив світ “Атлас автомобільних шляхів України” цього самого масштабу.

Створення планів і атласів міст стало у середині 1990-х років другим за значенням (після навчальної тематики) напрямом діяльності підприємства. Започатковано серії планів “Міста України” (видано близько 90 планів на 60 міст України) і “Обличчя міста” (близько 40 міст), атласи “до кожного будинку” тощо. Побачили світ дванадцять видань атласу “Київ” (1998–2009). Для створення картографічної основи міст підприємство широко використовує сьгодні космічні знімки.

Серед видань для широких верств населення зростає частка туристичних карт і атласів. Регулярно видаються оглядові туристичні карти України, Криму, Українських Карпат. Започатковано серії маршрутних туристичних карт масштабів 1:50 000 і 1:75 000 “Карпати” і “Крым”. Видано туристичні атласи “Карпати”, “Крым”, “Київська область”.

Характерною рисою національного картографування у 2000-х роках стало видання атласів України та світу науково-популярного і науково-довідкового типів. Незаперечним лідером цього напрямку тематичного картографування є ДНВП “Картографія”. Протягом короткого часу (2003–2006) побачила світ низка довідкових атласів України, зініційованих, розроблених та підготовлених до видання підприємством: “Загальногеографічний атлас України” (2004), “Політико-адміністративний атлас України” (2006), “Комплексний атлас України” (2005), “Україна. Промисловість та інвестиційна діяльність: Атлас” (2003). До розроблення авторських оригіналів тематичних карт було залучено багатьох учених і фахівців.

Новим напрямом картографування для України стало створення атласів світу. У 1999 р. вихід “Атласу світу” підсумував велику роботу ДНВП “Картографія” з передавання українською мовою географічних назв зарубіжних країн. Нове видання цього атласу більшого формату побачило світ 2004 р. Чудовий дизайн атласу у стилі ретро позиціонує його як подарункове видання. Найбільшу кількість назв географічних об’єктів світу українською мовою містить авторизоване українське видання англійською мовою “Атласу світу” британського видавництва “Harper Collins Publishers” (2005).

Сучасний стан розвитку картографії характеризується зверненням багатьох дослідників до вивчення історичного процесу картографування території України, свідченням чого стало відновлення серії видань “Пам’ятки картографії України”. На початку 2005 р. у цій серії ДНВП “Картографія” видало альбом “Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.”, у якому вміщено 83 репродукції стародавніх карт із зображенням українських земель. Репродукція кожної карти доповнена описом українською та англійською мовами (рис. 5).

Визначною подією у розвитку української картографії стало видання на початку 2008 р. “Національного атласу України”, в основу концепції, структури та змісту якого покладено результати наукових досліджень Інституту географії НАН України. Фундаментальний картографічний твір, до розроблення якого були залучені десятки наукових інституцій та більше ніж три сотні авторів, укладений та підготований до видання на належному рівні ДНВП “Картографія”.

Важливою складовою успішної діяльності підприємства є злагоджена робота відділу збуту та відділу маркетингу та реклами. Підприємство має нині понад 800 торгових партнерів, у Києві функціонують два спеціалізовані магазини “Атласи і карти”.

ДНВП “Картографія” регулярно представляє українську картографію на міжнародних і вітчизняних виставках, наукових конференціях і симпозиумах. Підприємство активно співпрацює з українськими та міжнародними географічними, картографічними, видавничими, розповсюджувальними та іншими громадськими організаціями. Наші видання неодноразово відзначалися нагородами на чис-

ленних вітчизняних та міжнародних виставках і конкурсах. 2005 р. Гран-прі Форуму видавців у Львові, найпрестижнішої книжкової виставки України, було удостоєне видання “Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.”. Того самого 2005 р. це видання Міжнародна картографічна торговельна асоціація (ІМТА) визнала кращим атласом Європи, стінну карту “Україна. Гіпсометрична карта” масштабу 1:500 000 – кращою стінною картою, а ДНВП “Картографія” – кращим видавництвом Європи (рис. 6).

Значний особистий внесок працівників підприємства у розвиток картографічного виробництва, їхня сумлінна праця неодноразово відзначалися державними відзнаками та нагородами. 7 квітня 2004 р. за значний внесок у розвиток картографічного виробництва та з нагоди 60-річчя утворення підприємства трудовий колектив ДНВП “Картографія” було нагороджено Почесною грамотою Кабінету Міністрів України.

Своєю професійною працею колектив підприємства робить і робитиме належний внесок у забезпечення української держави та суспільства високоякісною картографічною продукцією.

Література

1. Вісник геодезії та картографії. – 2004. – № 2. – С. 16–59; 74–75.
2. Калащук Ю.Я., Сосса Р.І., Руденко І.С. Державне науково-виробниче підприємство “Картографія”: 1944–2004. Історичний нарис. – К.: ДНВП “Картографія”, 2004. – 84 с.
3. Сосса Р.І. Картографічні твори, видані ДНВП “Картографія” (1945–2000 рр.): Бібліографічний покажчик. – К.: ДНВП “Картографія”, 2001. – 216 с. – (Сер. “Українська картографія: історія, стан, перспективи”).
4. Сосса Р.І. Картографічні твори, видані ДНВП “Картографія” (1945–2003 рр.): Бібліографічний покажчик. – К.: ДНВП “Картографія”,

2004. – 248 с. – (Сер. “Українська картографія: історія, стан, перспективи”).

5. Чарочкін Є.І. Науково-виробниче підприємство “Картографія”: 1944–1994 рр. – К.: НВП “Картографія”, 1994. – 31 с.

ДНВП “Картографія”: 65 років діяльності

Р. Сосса

Коротко висвітлено історію становлення та розвитку провідного картовидавничого підприємства України – Державного науково-виробничого підприємства “Картографія”. Згадані основні картографічні твори, підготовані підприємством. Відзначений внесок підприємства у розвиток картографування України та у картографічне забезпечення держави і суспільства.

ГНПП “Картография”: 65 лет деятельности

Р. Сосса

Излагается краткая история становления и развития ведущего картоиздательского предприятия Украины – Государственного научно-производственного предприятия “Картография”. Упомянуты основные картографические произведения, подготовленные предприятием. Отмечен вклад предприятия в развитие картографирования Украины и в картографическое обеспечение государства и общества.

SSPE “Kartographia” – 65 years of activity

R. Sossa

The brief history of foundation and development of the leading cartographic enterprise of Ukraine – State Scientific and Production Enterprise “Kartographia” is given. The reference is made to the main cartographic works developed by the enterprise. The contribution of the enterprise into progress of mapping of Ukraine and cartographic supply to the state and society is recognized.